

วิถีชีวิตคนชนบทไทยยุค 4.0*

FOLKWAYS OF THAI RURAL PEOPLE IN 4.0 ERA

กันทนา ใจสุวรรณ

Kanthana Jaisuwan

วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Mae Hong Son Community College, Thailand.

E-mail: ajkanthana@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วิถีชีวิตคนชนบทในยุค 4.0 จากการวิเคราะห์พบว่า ในปัจจุบันสังคมชนบทไทยได้กลายเป็นสังคมชนบทยุคใหม่เรียบร้อยแล้ว เพราะได้รับเอาความทันสมัยตามกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้สังคมชนบทไทยมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับสังคมเมืองมากขึ้น หากแต่ยังมีมิติทางวัฒนธรรมหรือประเพณีท้องถิ่นที่ยังรักษาไว้อย่างเหนียวแน่น อัตลักษณ์ของชนบทไทยที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม ถือเป็นจุดแข็งที่ช่วยให้สังคมชนบทไทยอยู่รอดได้ในท่ามกลางความท้าทายใหม่ ๆ ที่ถาโถมเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เช่น ความท้าทายด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เป็นต้น แม้การพัฒนาท้องถิ่นไทยจะเริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 จากระยะแรกที่ท้องถิ่นไทยเป็นฝ่ายรอรับนโยบายการพัฒนา มาสู่การเรียกร้องขอมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ชนบทไทยจึงเป็นภาคส่วนสำคัญในการพัฒนาชาติ เพราะถือว่าเป็นรากฐานของประเทศ ดังนั้น คุณภาพการของเทคโนโลยีในยุค 4.0 นี้ มีส่วนช่วยให้คนในชนบทเข้าถึงแหล่งความรู้ใหม่ ๆ ช่วยเปิดโลกทัศน์ให้กว้างไกล ช่วยเป็นแนวทางให้คนในชนบทปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้ง่ายขึ้น ทั้งยังช่วยให้ท้องถิ่นไทยมีการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ แม้จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตอยู่บ้าง แต่คนชนบทก็สามารถตอบรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างสง่างาม อันเนื่องจากการมีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งนั่นเอง

คำสำคัญ: วิถีชีวิต, คนชนบทไทย, สังคมยุค 4.0

* Received: 2 June 2020; Revised: 19 June 2020; Accepted: 23 June 2020

ABSTRACT

This academic article aims to analyze the folkways of Thai rural people in 4.0 Era. Nowadays, Thai rural society has already become a modern rural society. Because it has adopted modernity following globalization as part of life that discovering in a rural society of Thailand looks more similar to urban society. But there are still cultural dimensions or local traditions that are still firmly maintained. The identity of the Thai countryside with good culture is a strength that helps the Thai society survive during the new challenges that are constantly being pushed up, such as economic, social, political and cultural challenges. Although the true development of Thailand started with the National Economic Development Plan in year B.E 2504. From the first phase that Thai locals are waiting to receive the development policy, then they have called for more participation in policy formulation for their local development after that. For this reason, the Thai rural society is an important part of national development because it is considered the grassroots of the country. Therefore, the contribution of technology in this era 4.0 helps people in the rural countryside access to new sources of knowledge, helps to widen vision, helps to be guidelines for Thai rural people, and also helps to develop Thai locals creatively. Despite having some impact on the lives of rural people but can gracefully support change due to having a strong community culture.

Keywords: Folkways, Thai Rural People, 4.0 Society Era

บทนำ

ชีวิตความเป็นอยู่ในชนบทส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวนา ชาวสวน ชาวชนบท ทำการเกษตรประเภทต่าง ๆ ป้อนผลิตผลให้ชาวเมืองมีกินมีใช้ และยังเหลือส่งออกไปต่างประเทศอีกด้วย ทำให้ประเทศไทยมีรายได้จากเงินตราต่างประเทศ เพื่อนำมาลงทุนในการทำอุตสาหกรรมและอื่น ๆ ด้วย (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559) ในปี พ.ศ 2531 คนไทยทั้งสิ้นมีจำนวน 54 ล้านคน อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบทถึง 39 ล้านคน ผลผลิตของการเกษตรของชาวชนบทเหล่านี้ ผู้ที่อยู่ในชนบทบางส่วนได้อพยพเข้ามาในเมือง ประเทศไทยจึงมีชื่อเสียงว่าเป็นประเทศที่มีอาหารกินอุดมสมบูรณ์ ประเทศอื่น ๆ ที่ไม่มีอาหารพอกิน ก็สั่งซื้ออาหารจากประเทศไทย ดังนั้น การที่

บ้านเมืองของเราได้มีกินมีใช้ทุกวันนี้ ก็เพราะคนที่อาศัยอยู่ในชนบท ประเทศไทยภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนโฉมจากเกษตรกรรมสู่การเป็นอุตสาหกรรมการผลิตและการบริการ (ลดาวลีย์ คำภา, 2555)

ในปัจจุบันยุคโลกาภิวัตน์ ยุค 4.0 ก่อให้เกิดพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในมิติต่าง ๆ ซึ่งกระทบในระดับสังคม ชุมชน เรื่อยลงไปถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน (Life Style) ของปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทไทย กล่าวได้ว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนทั้งในด้านสาธารณูปโภค โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงโอกาสและทางเลือกในชีวิตของบุคคลที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้โฉมหน้าของชนบทไทยในยุคปัจจุบัน 4.0 มีลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเป็นชนบทสมัยใหม่ และแบบดั้งเดิม ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์บางประการไว้ภายใต้สมัยใหม่ คนในชนบทไทยยุคใหม่ สามารถเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ องค์ความรู้และเทคโนโลยี อาทิ การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ การเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ตและสัญญาณดาวเทียม ตลอดจนการมีโอกาสและทางเลือกมากขึ้นในการประกอบอาชีพ ที่นอกเหนือจากการทำไร่ทำนา

อาจกล่าวได้ว่า เงื่อนไขของความเป็นคนไทยในชนบทยุคใหม่ 4.0 ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของคนในชนบทไทยยุคปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงไปจากรากเหง้าดั้งเดิม โดยบทความนี้นอกจากจะถ่ายทอดให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของคนในชนบทไทยในประเด็นต่าง ๆ แล้ว ยังได้รวบรวมเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไว้อย่างครอบคลุม ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต และปัจจัยกำหนดการดำเนินชีวิต เพื่อวิเคราะห์วิถีชีวิตของคนในชนบทไทย ในยุคสมัยใหม่ 4.0 อันจะนำมาซึ่งการต่อยอด เพื่อการศึกษาถึงอิทธิพลของปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต ของคนไทยในชนบทยุคใหม่ 4.0 ได้อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย ที่หนุนเสริมวิถีการดำเนินชีวิตสำหรับคนในชนบทไทยสมัยใหม่ต่อไป

บทความนี้มาจากทัศนะของผู้เขียนโดยอิสระ ภายใต้เงื่อนไขของเวลาและความรู้อย่างจำกัด มีเจตนาเพื่อนำความรู้ทางวิชาการ มาแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ทางวิชาการในอนาคต โดยผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะวิเคราะห์ชีวิตคนไทยในชนบทว่า ความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงมาน้อยเพียงใดในยุค 4.0 อนึ่ง บทความนี้มีคำสำคัญอยู่ 3 คำ คือ วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนการปฏิบัติตัวของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการดำรงอยู่ร่วมกันในแบบครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยมีความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคมที่เหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ คำว่า คนชนบท หมายถึง บุคคลที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่อยู่นอกเขตเทศบาล มีการใช้ชีวิตโดยใช้ปัจจัยสี่แบบดั้งเดิม ความเป็นอยู่ในระดับชุมชนท้องถิ่น และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คำว่า สังคมไทยยุค 4.0 หมายถึง ช่วงเวลาที่ชุมชนคนไทยเริ่มมีความคิดสร้างสรรค์ในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ มาเป็นส่วนหนึ่งของการยกระดับการดำรงชีวิตของ

คนในท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งยุค 4.0 เริ่มมีการกล่าวถึงกันมากขึ้นในยุคการบริหารงานของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ในปี 2560 เป็นต้นมา

ถอดรหัสสังคมไทยยุค 4.0

มีแนวคิดมากมายที่พยายามกลั่นกรองวิธีการ เพื่อยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิต จากสังคมแบบดั้งเดิมมาสู่สังคมที่ทันสมัยมากขึ้น ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นโยบายรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา กรอบแผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) เป็นต้น (กองแผนงานและสารสนเทศ กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน, 2560) รวมถึงนักวิชาการจำนวนมาก ที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมชนบทไทย ทั้งนักวิชาการจากตะวันตก เช่น Riggs และ Michael Woods ที่ได้อธิบายว่า สังคมชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างที่เด่นชัด ระหว่างสังคมชนบทไทยในอดีตและสังคมชนบทไทยในปัจจุบัน ทั้งในมิติความซับซ้อนของวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีการเปลี่ยนผ่าน (Transitional Society) จากระบบสังคมเกษตรกรรมหรือสังคมดั้งเดิม (Traditional Society) ไปสู่ระบบสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) ยังผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทของสถาบันทางสังคมด้วย เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองหรือการปกครอง เป็นต้น

จากการที่สังคมไทยมีความพยายามปรับเปลี่ยนตัวเอง จากสังคมพอเพียงแบบดั้งเดิมมาสู่สังคมที่มีความทันสมัย (Modernization) มากขึ้น ส่งผลให้รัฐบาลทุกยุคสมัย ต่างก็พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในหลายโมเดล โดยเฉพาะรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ได้แถลงนโยบายการบริหารประเทศเมื่อปี 2560 (ยสุรัชพงศ์ สิกขาบัณฑิต, 2560) การขับเคลื่อนสังคมไทย 4.0 จะเกิดขึ้นได้นั้น ชุมชนจะต้องมีการจัดการตนเองภายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งชุมชนท้องถิ่นเองจะต้องมีแนวคิดพื้นฐานเชิงปรัชญาที่ว่า มนุษย์มีความสามารถและมีพลังอันซ่อนเร้น (Potential Ability) ที่จะสามารถพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถ เพื่อให้สรรพชีวิตในสังคมไทยอยู่ด้วยความสุขกายสบายใจและมีความเป็นธรรม ดังนั้น การที่ชุมชนท้องถิ่นจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น ชุมชนต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนว่าสามารถจัดการตนเองได้ ด้วยการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นที่ตั้ง

สังคมไทยยุค 4.0 ถือเป็นการพัฒนาประเทศ ที่พัฒนาจากภาคการเกษตรเป็นหลักมาสู่การพัฒนาชาติภายใต้บริบท “มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ขับเคลื่อนตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า รัชกาลที่ 9 จากแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียง” สู่การพัฒนาชาติโดยผ่านกลไก “ประชารัฐ” ซึ่งรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้เข้ามาบริหารประเทศ ภายใต้ปัญหาที่สะสมไว้มานาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุจริตคอร์รัปชัน ความขัดแย้งทางการเมือง ราคาพืชผลเศรษฐกิจตกต่ำ และวิกฤตภัยแล้ง เป็นต้น ดังนั้น การกิจสำคัญของรัฐบาลในยุคปัจจุบันก็คือ การขับเคลื่อนการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อให้สังคมสามารถรับมือกับภัยคุกคามแบบใหม่ในศตวรรษที่ 21 ได้ นอกจากสังคมไทยจะเริ่มขับเคลื่อนสู่การเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังมีหลากหลายประเทศที่ได้กำหนดโมเดลเศรษฐกิจแบบใหม่ เพื่อสร้างความมั่งคั่งในศตวรรษที่ 21 อาทิ สหรัฐอเมริกา พุดถึง A Nation of Makers อังกฤษกำลังผลักดัน Design of Innovation จีนได้ประกาศ Made in China 2025 อินเดียกำลังขับเคลื่อน Made in India สิงคโปร์ใช้แนวทาง Smart Nation และเกาหลีใต้วางโมเดลเศรษฐกิจเป็น Creative Economy เป็นต้น สำหรับประเทศไทยเอง ณ ขณะนี้ยังติด “กับดักประเทศรายได้ปานกลาง” สังคมไทยยังต้องเผชิญกับ “กับดักความเหลื่อมล้ำของความมั่งคั่ง” และ “กับดักความไม่สมดุลของการพัฒนา” (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559) กับดักเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ท้าทายรัฐบาลไทยในการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อก้าวข้าม “ประเทศไทย 3.0” ไปสู่ “ประเทศไทย 4.0” ให้ได้นั่นเอง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชีวิตคนในชนบท

ชีวิตของคนในชนบทส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทางการเกษตร ต้องพึ่งพาดิน น้ำ และอากาศเป็นอย่างมาก ถ้าปีไหนฝนตกตามฤดูกาล พืชผลก็จะงอกงาม ถ้าปีไหนแห้งแล้ง พืชผลก็จะเสียหาย คนชนบทก็จะเดือดร้อน มีข้าวไม่พอกิน ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน เพื่อจะมาซื้อข้าวกิน ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตที่สำคัญของคนในชนบท ไม่ว่าจะเป็นทำอะไร เมื่อไหร่ หรือจะกินอะไร ก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ เช่น ชาวนาจะเริ่มปลูกข้าวในฤดูฝน โดยการอาศัยน้ำฝนนี้เรียกว่า “การทำนาปี” อาหารการกินของชาวชนบท ก็อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ซึ่งชาวชนบทไม่ต้องซื้อกินเหมือนคนเมือง นอกจากนี้พวกสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ก็ใช้เป็นอาหารสำหรับคนในชนบทได้

ปัจจัยกำหนดวิถีชีวิตของคนในชนบทไทยสมัยใหม่

จากวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนชนบทที่ยึดโยงกับศาสนา ยังชีพด้วยเศรษฐกิจแบบยังชีพ และไม่ค่อยสนใจระบอบประชาธิปไตย มาสู่การตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น รวมถึงการทำความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทดแทนการพึ่งพิงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2523) สิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของคนชนบทมีหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นการที่คนชนบทต้อง

เผชิญหน้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ รอบตัวบุคคล โดยวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคล ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยด้านจิตวิทยา เช่น แรงจูงใจ บุคลิกภาพ ค่านิยมการเรียนรู้ และปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ครอบครัว และลำดับชั้นทางสังคม (ชูชัย สมิทธิไกร, 2553) ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Hawkins and Mothersbaugh ที่ได้สรุปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวิธีการดำเนินชีวิตว่า เกิดจากหลากหลายปัจจัย เช่น ลักษณะทางประชากร วัฒนธรรมย่อย ลำดับชั้นทางสังคม แรงจูงใจ บุคลิกภาพ (Hawkins, D., I. and Mothersbaugh, D., L., 2013) เช่นเดียวกับ Solomon ที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวิธีการดำเนินชีวิตว่า ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ขนชั้นทางสังคม ฐานะทางสังคม และขนาดของครอบครัว เป็นต้น (Solomon, M., R., 2015)

ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชนบทไทยก็คือ การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่นำมาซึ่งการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ในชนบท ทำให้ชาวบ้านได้มีบทบาทในการกำกับกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ อีกทั้งผู้คนในสังคมชนบท กำลังร่วมกันสร้างความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ขึ้น มารองรับความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ครูที่ประกอบอาชีพสอนหนังสือไปพร้อม ๆ กับการหารายได้พิเศษ เช่น การสอนพิเศษ การทำธุรกิจขายตรง การเป็นนายหน้าซื้อที่ดิน เป็นต้น (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2556) หากมองในมุมที่กว้างขึ้น สังคมชนบทอาจมีการรวมกลุ่มสู่การเป็นเครือข่ายผู้ประกอบการ ซึ่งทำให้นโยบายของรัฐมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านมากขึ้น ส่วนแนวคิดของ Rambo พบว่า เป็นระยะเวลากว่า 30 ปีที่วิถีการดำเนินชีวิตของชาวนาในชนบทไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย และทำการเกษตรแบบพอยังชีพ สู่เกษตรกรรมเพื่อการตลาด การพัฒนาระบบการศึกษาและการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนสถานะเป็นผู้ประกอบการ และเกิดสังคมแบบเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น รูปแบบการสวมใส่เสื้อผ้า การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร วัฒนธรรมสุขภาพ การศึกษา การจ้างงาน องค์กรทางสังคม และด้านเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นต้น (Rambo, T., A., 2017)

บางครั้งการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตคนชนบท เกิดจากปัจจัยภายใน อาทิ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความต้องการเป็นคนไทย ลักษณะทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับคนไทย ความต้องการด้านวัตถุของชุมชน และปัจจัยภายนอก อาทิ การพัฒนาของรัฐ การพัฒนาจากบุคคลหรือองค์กรอิสระ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2556) ส่วนกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตนั้น เกิดจากการขัด

เกลาทางสังคม การลอกเลียนแบบ การมีค่านิยมแบบใหม่ และการยืมวัฒนธรรมจากสังคมภายนอก สอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อวิถีชีวิตชนเผ่าละว้า หมู่ที่ 11 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ของพระมงคล สุมังคโล พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อวิถีชีวิตของชนเผ่าละว้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลอย่างมากมาจาก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ลักษณะครอบครัวและที่อยู่อาศัย ความต้องการทางด้านวัตถุ การยอมรับประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ ๆ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การพัฒนาของภาครัฐ การจัดการศึกษาเศรษฐกิจ และความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากภายนอก (พระมงคล สุมังคโล, 2560) ที่ปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชนบทไทยสมัยใหม่อย่างมีนัยยะสำคัญ ในลักษณะของการที่ปัจจัยหนึ่งหรือหลายปัจจัยเข้าไปกระทบกับการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคล บุคคลนั้นก็จะเกิดการเรียนรู้ปรับตัว และแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบของการทำกิจกรรม ความสนใจ และการแสดงออกทางความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนให้สังคมภายนอกรับรู้ถึงวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของบุคคลนั้น ทั้งนี้ ในแต่ละบุคคลจะแสดงรายละเอียดของพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ตามบริบทของสภาพแวดล้อมในชุมชนที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นอาศัยอยู่

วิเคราะห์ชีวิตคนชนบทไทยยุค 4.0

ชาวชนบทไทยเป็นกลุ่มคนที่มีพื้นที่อยู่นอกเขตตัวเมือง มีความหนาแน่นของประชากรน้อย ประชากรส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม การปศุสัตว์ หรือการประมงเป็นสำคัญ ชาวชนบทมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผูกพันกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์โชคลางหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมถึงมีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องเชื้อชาติและวัฒนธรรม รักหมู่คณะ ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทว่าชนบทไทยในยุค 4.0 นั้น แต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันไปตามบริบทสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้น ๆ กล่าวได้ว่า การใช้ชีวิตในสังคมชนบทไทยสมัยใหม่ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับสังคมเมืองมากขึ้น แต่อาจมีความแตกต่างบางประเด็น เช่น วัฒนธรรมหรือประเพณีต่าง ๆ ที่ยังรักษาไว้ให้คงเดิม ภายใต้บริบทความเป็นสมัยใหม่ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2558)

จากการทบทวนวิเคราะห์และสังเคราะห์ดังที่กล่าวมา สามารถรวบรวมปัจจัยและรายละเอียดเงื่อนไขที่มีผลต่อการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชนบทไทยสมัยใหม่ ซึ่งมีหลายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชนบทไทยสมัยใหม่อย่างมีนัยยะสำคัญ เมื่อมีสิ่งแวดล้อม

ใหม่เกิดกับชาวชนบทบุคคลใด บุคคลนั้นก็จะเกิดการเรียนรู้ ปรับตัว และแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบของกิจกรรม และการแสดงออกทางความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนให้สังคมภายนอกรับรู้ถึงวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของบุคคลนั้น ทั้งนี้ ในแต่ละบุคคลจะแสดงรายละเอียดของพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ตามแต่บริบทของสภาพแวดล้อมที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นอาศัยอยู่ ต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละด้านของชาวชนบทไทยสมัยใหม่ในยุค 4.0 ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ : ประชาชนในชนบทเริ่มมีรายได้จากการส่งออก ผลผลิตต่าง ๆ สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและสังคมได้ จึงสามารถเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีที่ว่า ชนบทไทยยุค 4.0 นี้สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่ “Value - Based Economy” หรือเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม โดยมีฐานคิดหลักคือ เปลี่ยนจากการผลิตสินค้า “โภคภัณฑ์” ไปสู่สินค้าเชิง “นวัตกรรม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนประเทศด้วยด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรม และเน้นภาคบริการมากขึ้น (วงศ์สถิตย์ วิสุทิ, 2562) ดังนั้น ชนบทไทยยุค 4.0 จึงควรมีการเปลี่ยนวิธีการทำที่มีลักษณะสำคัญคือ เปลี่ยนจากเกษตรแบบดั้งเดิมในปัจจุบันไป สู่การเกษตรสมัยใหม่ที่เน้นการบริหารจัดการและเทคโนโลยี ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น มีความกินดีอยู่ดีมากขึ้น และเกษตรกรสามารถเปลี่ยนสถานะจากเกษตรแบบดั้งเดิม เป็นเกษตรกรแบบผู้ประกอบการ เปลี่ยนจาก Traditional SMEs หรือ SMEs ที่มีรัฐคอยสนับสนุน ไปสู่การเป็น Smart Enterprises และ Startup บริษัทเกิดใหม่ที่มีศักยภาพสูง เปลี่ยนจาก Traditional Services ซึ่งมีมูลค่าค่อนข้างต่ำไปสู่ High Value Services และเปลี่ยนจากแรงงานทักษะต่ำไปสู่แรงงานที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและทักษะสูง (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559) แม้ว่าสังคมไทยจะเน้นการผลิตภาคอุตสาหกรรมในช่วงประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา จนทำให้ครัวเรือนเกษตรกรและแรงงานในภาคเกษตรลดลง (ชาย โพธิ์สิตา, 2555) แต่ทว่าในสังคมชนบทสมัยใหม่นี้ กลับมีแนวโน้มที่จะเปิดรับกระแสทุนนิยมอันจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงด้านปัจจัยการผลิตเพื่อเศรษฐกิจในระดับฐานราก

2. ด้านสังคม : สังคมชนบทสมัยใหม่มีพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีมากขึ้น การติดต่อสื่อสารที่ทันสมัยตามยุคตามสมัย จนทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชนบทมีการพึ่งพาเทคโนโลยีในการดำรงชีพรวมถึงการทำธุรกิจการค้าที่ทันสมัย เช่น การค้าขายออนไลน์ เป็นต้น กระแสดิจิทัลสมัยใหม่ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “เทรนด์” (Trend) โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชนบท ซึ่งโซเชียลมีเดียในยุค 4.0 นี้ยังอยู่เบื้องหลังความโด่งดังของ “เซเลบท้องถิ่นออนไลน์” (Home-grown Online Celebs) หลายคน

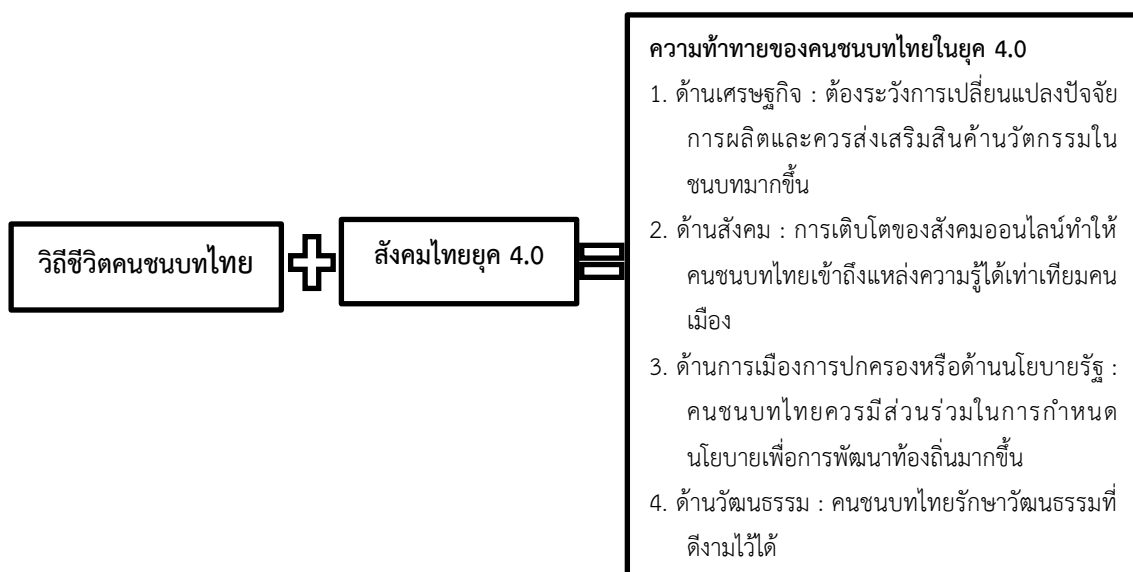
เรียกว่าเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญที่ป็นให้ “คนชนบทหน้าตาธรรมดา” กลายเป็นที่รู้จักและชื่นชอบในวงกว้าง เช่น นักแสดงในภาพยนตร์เรื่องผู้บ่าวไทบ้าน หรือวัยรุ่นยุคใหม่ในชนบทที่สร้างตัวตนบนโลกโซเชียลได้อย่างน่าชมเชย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ สภาพสังคมของชาวชนบทไทยจึงมีการเปลี่ยนแปลงกระแสนิยมของคนธรรมดาสู่เซเลบออนไลน์ได้ กลายเป็นแรงผลักดันสำคัญให้คนชนบทรุ่นใหม่ ต่างใช้กระแสดิจิทัลเพื่อหวังใช้เป็นช่องทางสร้างความโด่งดังให้ตนเอง และที่สำคัญช่วยสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมในชนบทแบบใหม่ขึ้นมา ด้วยมนต์เสน่ห์ ความจริงใจ เรียบง่าย ทำให้สังคมสามารถเข้าใจชนบทได้ ด้วยการเข้าถึงดิจิทัลและเทคโนโลยี ด้วยการติดตามญาติญาติมิตร ตลอดจนการมีโอกาสและทางเลือกที่มากขึ้น ในการเข้าถึง ผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมดังที่กล่าวไว้ ทำให้สังคมชนบทต้องปรับตัว และกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ภาพลักษณ์ของสังคมชนบทไทยแปรเปลี่ยนจากพื้นที่นอกเมือง หรือพื้นที่ห่างไกลความเจริญ มาเป็นพื้นที่ที่มีความทันสมัย เช่น การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ การเข้าถึงระบบอินเทอร์เน็ต การใช้คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล การมีเครื่องใช้ไฟฟ้า และมีแหล่งอาชีพใหม่ ๆ ที่นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาทำสวน เกิดการแปรเปลี่ยนของระบบการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน ไปเป็นการผลิตเพื่อขาย เริ่มมีแนวคิดเกษตรอินทรีย์เพื่อการแปรรูป และเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร การรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน และการก้าวไปสู่การเป็นสังคมผู้ประกอบการ เป็นต้น (กนกพร พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล, 2561) อย่างไรก็ตามท่ามกลางภาวะความทันสมัย สังคมชนบทก็ยังสามารถดำรงวิถีชุมชนชนบทที่ใกล้ชิดเกื้อกูลกัน คล้ายกับคำโบราณที่เป็นอัตลักษณ์ของสังคมชนบท เช่น สำนักรักบ้านเกิด บ้านพี่เมืองน้อง หรือบ้านเกิดเมืองนอน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานชัดเจน ที่บ่งบอกถึงความทันสมัยของสังคมชนบท ที่ก้าวไปพร้อมกับสังคมดั้งเดิมได้อย่างกลมกลืน

3. ด้านการเมืองการปกครองหรือด้านนโยบายภาครัฐ : แนวคิดการพัฒนาชนบทของภาครัฐได้รับความสนใจ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ.2504 (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2507) ด้วยการเน้นพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของประเทศเป็นส่วนใหญ่ เช่น ระบบคมนาคมและขนส่ง ระบบเขื่อนเพื่อการชลประทานและพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการ เป็นต้น รัฐทุ่มเททรัพยากรเข้าไปเพื่อการปูพื้นฐาน ให้มีการลงทุนในด้านเอกชนเป็นหลัก และเป็นเอกชนนี้มาโดยตลอด จากการพัฒนาสังคมชนบทดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความพยายามของภาครัฐ ที่ปรารถนาจะให้สังคมไทยมีความกินดีอยู่ดีอย่างต่อเนื่อง จวบจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) จากความต่อเนื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายในโครงสร้างสังคมไทย ทั้งการเกิดอาชีพใหม่ ๆ เกิดการกระจายรายได้ในหลายรูปแบบ สินค้าเกษตรของไทย เป็นที่รู้จักของต่างชาติมากขึ้น เป็นอาทิ แต่การกำหนดนโยบายของภาครัฐ ยังเป็นไปแบบบนลงล่าง (Top-down Policy) มากเกินไป ซึ่งนโยบายแบบบนลงล่าง สามารถปฏิบัติได้อย่างมี

ประสิทธิภาพในระยะแรกเริ่มของการพัฒนาประเทศ ทว่า เมื่อถึงโลกยุคโลกาภิวัตน์ สังคมโลกและสังคมไทย จึงถึงคราวต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ตามไปด้วย ส่งผลให้คนในชุมชนรวมถึงคนในชนบท มีโอกาสรับรู้ข่าวสารได้รวดเร็วมากขึ้น รวมทั้งมีโอกาสดูแลศึกษาความรู้ใหม่ ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต ทำให้ลดความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาไปได้มาก และเกิดการตรวจสอบการทำงานของฝ่ายปกครองบ้านเมืองด้วย ด้วยเหตุนี้ การตอบสนองต่อนโยบายของภาครัฐ ในมุมมองของชาวชนบท ก็ต้องเข้มข้นมากขึ้น มิใช่แค่รอรับนโยบายจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ซึ่งชาวชนบทไทยยังปรารถนาการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย (Bottom-up Policy) ได้ด้วย (เดชจรร ภูทิพย์, 2546) ฉะนั้น สังคมไทยในชนบทส่วนใหญ่ ยังขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายพัฒนาชนบท ร่วมกับหน่วยงานรัฐหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมไทย จึงต้องมีการร่วมมือกันของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในภาคชนบท และที่สำคัญภาครัฐบาลต้องจริงจังกับนโยบายที่วางไว้ด้วย จึงจะสมกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ว่า การพัฒนาประเทศต้องมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

4. ด้านวัฒนธรรม : ในพื้นที่ที่มีความเป็นชนบทอย่างแท้จริง รูปแบบของครัวเรือนชนบทไทยยังคงไว้ซึ่งการดูแลพึ่งพาอาศัยกัน ไม่แตกต่างไปจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมมากนัก เนื่องจากชาวชนบทยังคงรักษามรดกวัฒนธรรม วิถีประเพณี วัฒนธรรม ประเพณี และการประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ที่เคยปฏิบัติมาในอดีต แต่ที่มีความแตกต่างไปจากเดิมคือ การรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อันเป็นการปรับตัวตามกระแสหลักของโลก ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตยิ่งขึ้น ส่วนในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูล การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันของคนในชนบท ยังสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป ผ่านกิจกรรมชุมชน เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานในการเกษตรกรรม การแลกเปลี่ยนอาหารในหมู่ญาติและเพื่อนบ้าน การแบ่งปันพืชผลที่เพาะปลูก การช่วยสอดส่องดูแลบุตรหลานร่วมกัน และการเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ยังคงเป็นวิถีการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นนิจ แม้ว่ากระแสความทันสมัยและเทคโนโลยีจะหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ชนบทแล้วก็ตาม แต่วิถีคิดทางจิตใจของผู้คนมิได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ส่งผลให้วิถีประเพณีของคนชนบทไทย ยังคงเจริญรอยตามประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมชนบทไทยมาโดยตลอด และยืนหยัดท้าทาย แม้กระแสของโลกาภิวัตน์จะรุกคืบเพียงใดก็ตาม แต่ก็มิอาจทำลายกำแพงแห่งวัฒนธรรมอันดีงามของชาวชนบทไทยไปได้ ดังเป็นการรักษา “ฮีตคอง” (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557) ให้อยู่คู่สังคมไทยสืบไป

แผนภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนชนบทไทยยุค 4.0
(ที่มา: ผู้เขียน, 2563)

สรุป

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ข้อมูลข่าวสารเคลื่อนย้ายเร็วมาก สังคมชนบทมีการรับเอาแนวคิดความทันสมัยมาปรับใช้ในกระบวนการผลิต ด้วยความคาดหวังในการเพิ่มศักยภาพของสังคมชนบท ให้ก้าวขึ้นไปเคียงข้างสังคมเมือง แต่ความเป็นจริงแล้ว สังคมชนบทไทยยังมีจุดแข็งจากมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงาม เปรียบดั่ง “รากแก้ว” ที่ซ่อนไว้ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนดินของบรรพบุรุษชาชนบทมาช้านาน แม้สังคมชนบทไทยในยุคสมัยใหม่ จะต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ ที่ถาโถมเข้ามาทดสอบความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะนับแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มุ่งพัฒนาสาธารณูปโภคให้กับชาวชนบทเพียงอย่างเดียว ทว่า ครั้นเมื่อโลกเกิดกระแสโลกาภิวัตน์ วิถีชีวิตของคนชนบทไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง อาทิ ความคิด ความเชื่อ ความสนใจ การแต่งกาย และการประกอบอาชีพ ที่มีความร่วมสมัยมากขึ้น เกิดการปฏิสัมพันธ์และการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ จากภายนอกมากขึ้น แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็มิได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนชนบทไทยมากนัก เพราะสังคมชนบทไทยมีความเข้มแข็งมาก อีกทั้งคลื่นการพัฒนายุคใหม่ ก็มิได้สั่นคลอนความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเท่าใดนัก ในทางกลับกัน สังคมชนบทไทยกลับผสมผสานอ้าแขนรับการพัฒนาใหม่ ๆ ได้อย่างกลมกลืน พลันคนชนบทก็มีปฏิกิริยาโต้ตอบด้วยการ

เรียกร้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นด้วย (from top-down to bottom-up) นับเป็นการใช้เทคโนโลยีในยุค 4.0 ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างน่าชมเชย ฉะนั้น ความสามัคคีของหมู่คณะในชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เมื่อชุมชนต้องเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายนานาประการ ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนถือเป็นเกราะป้องกันภัยอันตรายให้กับวิถีชีวิตคนชนบทได้เป็นอย่างดี แล้วชุมชนก็จะอยู่รอดได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกเทคโนโลยี สุดท้ายสังคมไทยก็จะเข้มแข็งตามไปด้วย สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “สุขา สังฆัสสะ สามัคคี” แปลความได้ว่า ความสามัคคีของหมู่คณะ นำความสุขมาให้

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล. (2561). สังคมชนบทไทยสมัยใหม่กับปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 44(2), 34-64.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2558). *วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา*. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม.
- กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. (2559). *พิมพ์เขียว Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร : กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา.
- กองแผนงานและสารสนเทศ กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน. (2560). *แผนยุทธศาสตร์กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2555). ชนบทไทยในวิถีทุนนิยม. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 37(4), 163-185.
- ชูชัย สมितिไกร. (2553). *พฤติกรรมผู้บริโภค*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2523). *สังคมวิทยาเมืองและชนบท*. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- เดชขจร ภูทิพย์. (2546). การเมืองเรื่องทรัพยากรน้ำ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการฝายราชสีไศล. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์)*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2557). คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน : ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 33(2), 103-127.

- พระมงคล สุ่มงค์โล. (2560). ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อวิถีชีวิตชนเผ่า ละว้าหมู่ที่ 11 ตำบลป่าแป๋อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 8(2), 57-68.
- ยสุรัชพงศ์ สิกขบัณฑิต. (2560). นโยบายประเทศไทย 4.0 : โอกาส อุปสรรค และผลประโยชน์ของ ไทยในภูมิภาคอาเซียน. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานสหภาพสมาชิกรัฐสภาเอเชียและแปซิฟิก สำนักงานองค์การรัฐสภาระหว่างประเทศ.
- ลดาวัลย์ คำภา. (2555). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมมาธิราช*, 6(2), 1-27.
- วงศ์สถิตย์ วิสุทิ. (2560). บทบาทชุมชนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนสู่โมเดลประเทศไทย 4.0. สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน. เรียกใช้เมื่อ 17 ตุลาคม 2562 จาก <https://1url.ws/Bmv30>.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2507). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509)*. กรุงเทพมหานคร : สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). *ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- Hawkins, D., I. and Mothersbaugh, D., L. (2013). *Customer Behavior: Building Marketing Strategy. (12th ed.)*. New York : McGraw-Hill Irwin.
- Rambo, T., A. (2017). *From Poor Peasants to Entrepreneurial Farmers: The Transformation of Rural Life in Northeast Thailand*.
- Solomon, M., R. (2015). *Customer behavior: Market survey. (11th ed.)*.